

26 HAZİRAN 2022 İTİBARIYLA TÜRKİYE'DE DEĞİŞİK BOYUTLARIYLA İŞKENCE GERÇEĞİ

Birleşmiş Milletler (BM) “İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Onur Kırıcı Muamele ya da Cezaya Karşı Sözleşme” nin 1. maddesinin ilk fıkrasında yapılan işkence tanımı şöyledir:

“İşkence terimi, bir şahsa veya bir üçüncü şahsa, bu şahsın veya üçüncü şahsın işlediği veya işlediğinden şüphe edilen bir fiil sebebiyle, cezalandırmak amacıyla bilgi veya itiraf elde etmek için veya ayırım gözetim herhangi bir sebep dolayısıyla bir kamu görevlisinin veya bu sıfatla hareket eden bir başka şahsın teşviki veya rızası veya muvafakatiyle uygulanan fiziki veya manevi ağır acı veya ızdırıp veren bir fiil anlamına gelir. Bu yalnızca yasal müeyyidelerin uygulanmasından doğan, tabiatında olan veya arızı olarak husule gelen acı ve ızdırabı içermez.”

Sözleşmenin 2. maddesinde ise şöyle denilmektedir:

“Sözleşmeye Taraf Devlet, yetkisi altındaki ülkelerde işkence olaylarını önlemek için etkili kanuni, idari, adli veya başka tedbirleri alacaktır.

Hiçbir istisnai durum, ne harp hali ne de bir harp tehdidi, dahili siyasi istikrarsızlık veya herhangi başka bir olağanüstü hal, işkencenin uygulanması için gerekçe gösterilemez.

Bir üst görevlinin veya bir kamu merciinin emri, işkencenin haklılığına gerekçe kabul edilemez.”

Aşağıdaki tüm değerlendirmeler Sözleşme'nin maddeleri ışığında yapılmıştır.

1) Resmi Gözaltı Yerlerinde İşkence ve Diğer Kötü Muamele Uygulamaları:

Son yıllarda yasa, kural ve norm denetiminden kaçınma, keyfilik, bilinçli ihmal gibi sebeplerle usul güvencelerinin ihlal edilmesi, gözaltı sürelerinin uzunluğu, izleme ve önleme mekanizmalarının işlevsiz kılınması ya da bağımsız izleme ve önlemenin hiç olmaması vb. nedenlerle resmi gözaltı merkezlerinde işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarında artış görülmektedir.

Son bir yıl içinde özellikle Adana, Cizre, Diyarbakır'da, İstanbul'da, Şanlıurfa ve Van'da olduğu gibi resmi gözaltı merkezlerinde yaşanan çok sayıda kaygı verici işkence uygulaması basına, mahkeme tutanaklarına, ulusal ve uluslararası insan hakları kurumlarının raporlarına yansımıştır.

- 2021 yılında TİHV'e işkence ve kötü muamele maruz kaldığı gerekçesiyle 984 kişi başvurmuştur. Ancak bu kişilerden 972'si kapsamda kabul edilmiştir. 57 kişi başvuru yakınıdır, 44 kişi ise Türkiye dışında işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarına maruz kalmıştır. Türkiye'de doğrudan işkence ve diğer kötü muamele maruz kaldığı için TİHV'e başvuran 871 kişiden 395'i (% 45,4) emniyet müdürlükleri, 92'si (% 10,6) ise polis karakolu gibi resmi gözaltı merkezlerinde işkenceye maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca 275 (% 31,6) kişi de kolluk güçlerinin gözaltı ve nakil araçlarında işkence ve diğer kötü muamele maruz kaldığını belirtmiştir.

- 2022 yılı ilk beş ayında ise TİHV'e işkence ve kötü muameleyle maruz kaldığı gerekçesiyle 380 kişi başvurmuştur.
- İHD Dokümantasyon Birimi'nin tespitlerine göre 2021 yılında resmi gözaltı yerlerinde 531 kişi işkence ve diğer kötü muameleyle maruz kalmıştır.
- TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre 2021 yılında resmi gözaltı yerlerinde en az 142 kişi işkence ve diğer kötü muameleyle maruz kalmıştır. Bu sayı 2022 yılının ilk beş ayında en az 215 kişidir.
- 2021 yılında İHD Dokümantasyon Birimi'nin tespitlerine göre 2 kişi gözaltında şüpheli şekilde yaşamını yitirmiş, 1 kişi yaralanmıştır.

2) Resmi Olmayan Gözaltı Yerlerinde ve Gözaltı Dışındaki Ortamlarda İşkence ve Diğer Kötü Muamele Uygulamaları:

Kolluk güçlerinin barışçıl toplantı ve gösterilere müdahalesi sırasında, sokak ve açık alanlarda veya ev ve iş yeri gibi mekânlarda, yani resmi olmayan gözaltı yerlerinde ya da gözaltı dışındaki ortamlarda yaşanan işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarında da kaygı verici bir artış yaşanmaktadır.

Toplanma ve gösteri yapma hakkı, ifade özgürlüğü ile birlikte, demokratik bir toplumun temelini oluşturmaktadır. Maalesef son yıllarda ülkemizde bu hakkın kullanımı bir istisna, müdahale ve yasaklamalar ise kural haline gelmiştir. Barışçıl toplanma ve gösteri yapma hakkını kullanan kişilere yönelik işkence ve diğer kötü muamele uygulaması düzeyine ulaşan kolluk şiddeti adeta normalleştirilmiştir.¹

Son dönemde "resmi gözaltı işlemi" henüz gerçekleştirilmeden ev baskınları sırasında gerçekleştirilen, yani gözaltına alınma süreçlerinde yaşanan işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarında da bir artış görülmektedir.

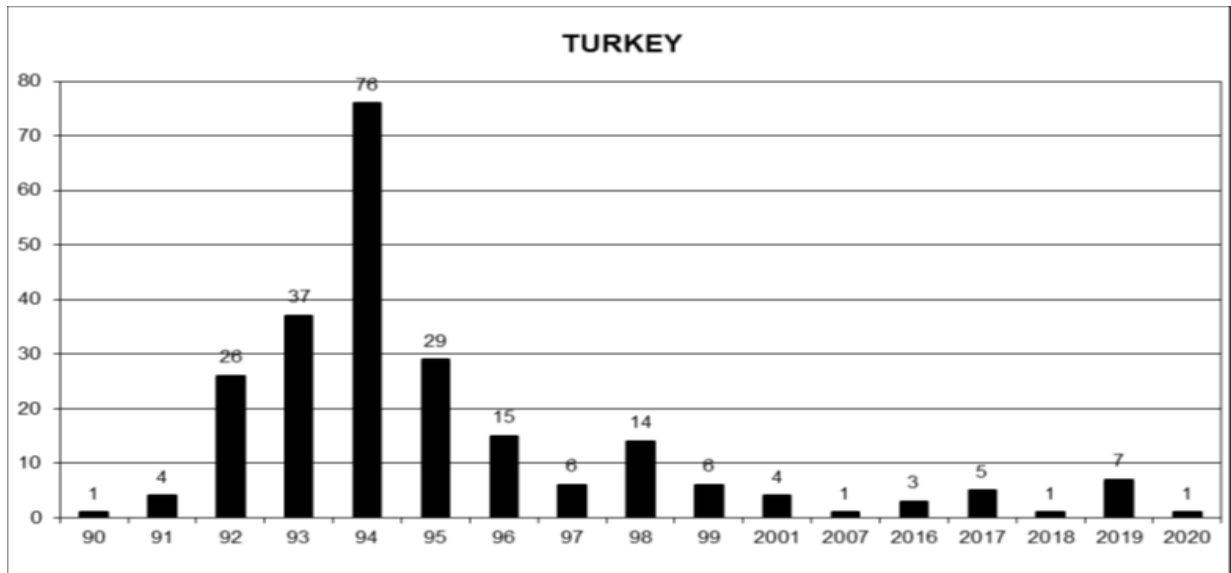
- 2021 yılında TİHV'e başvuranlardan 417'si (% 47,9) açık alan ve gösteri sırasında, 151'i (% 17,3) ise ev ve iş yeri gibi mekânlarda işkence ve diğer kötü muameleyle maruz kaldıklarını beyan etmişlerdir.
- İHD Dokümantasyon Birimi'nin tespitlerine göre ise 2021 yılında resmi olmayan gözaltı yerlerinde ve gözaltı dışındaki yerlerde işkence ve diğer kötü muameleyle uğradığını iddia eden kişi sayısı 25'i çocuk olmak üzere 704 kişidir. Toplumsal gösterilerde güvenlik güçlerinin müdahalesi sonucu en az 2835 kişi işkence ve diğer kötü muameleyle maruz kalmıştır.
- TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin verilerine göre 2021 yılında kolluk güçlerinin toplanma ve gösteri özgürlüğü kapsamında yapılan barışçıl eylem ve etkinliklere müdahalesi sonucu 28'i çocuk olmak üzere en az 3701 kişi işkence ve diğer kötü muameleyle maruz kalmış, 55 kişi ise yaralanmıştır. 2022 yılının ilk beş ayında ise kolluk güçlerinin müdahalesi sonucu 98'i çocuk olmak üzere en az 2103 kişi işkence ve diğer kötü muameleyle maruz kalmış ve 25 kişi ise yaralanmıştır.

¹ 20 Temmuz 2017 tarihinde BM İşkence Özel Raportörü tarafından yayınlanan "Gözaltı dışı yerlerdeki zor kullanımı ve işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezalandırma yasağı" başlıklı özel raporunun, 47. paragrafında "resmi olarak deklarasyonlarda yer alan "işkence" tanımına uygunluk için gerekli olan ek koşullar mevcut olmasa bile, toplantı ve gösteri hakkının kullanmak isteyen kişiler dahil belirli bir amaç doğrultusunda kaçma imkânı olmayan, "çaresiz" bir kişiye yönelik acı veya ıstırap yaratma amaçlı kasti zor kullanımı, her zaman ağırlaştırılmış zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve altta ya cezalandırma (işkence) olarak kabul edilecektir." denilmektedir.

- Yine TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin verilerine göre 2021 yılında sokakta ve açık alanda en az 257 kişi, ev baskınları sırasında en az 48 kişi işkence ve diğer kötü muameleye maruz kalmıştır. 2022 yılının ilk beş ayında ise sokakta ve açık alanda en az 48 kişi, ev baskınları sırasında en az 38 kişi işkence ve diğer kötü muameleye maruz kalmıştır.

3) Zorla Kaçırma/Kaybetme Girişimleri:

Yakın tarihimizin en utanç verici insan hakları ihlallerinden biri olan insanlığa karşı suç niteliğindeki - en yoğun olarak 1990'lı yılların başlarında yaşanan- zorla kaçırma/kaybetme vakalarında OHAL'in ilan edildiği 2016 yılından bu yana yeniden bir artış görülmesi son derece endişe vericidir. Son yıllarda BM Zorla veya İradedışı Kayıplar Üzerine Çalışma Grubu'nun raporlarına da yansıyan bu durum, Çalışma Grubu'nun 4 Ağustos 2021 tarihli raporunda bir kez daha yer almıştır. Söz konusu raporda yer alan ve altta aktarılan tablodan görüleceği üzere 2001 - 2015 arası düşme eğilimi gösteren zorla kaybetme eylemleri 2016 yılı ile yeniden artış göstermektedir.

İHD veri tabanı kullanılarak Hafıza merkezi tarafından yapılan istatistiki çalışmada ise 1980 yılından bu yana 1388 kişinin gözaltında kaybedilmek istendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Hukukun, yargının ve adaletin suskun kaldığı, failin her şeye muktedir olduğu mesajının verilmek istendiği gözaltında zorla kaybetme anlık bir eylem değildir. İşkencenin eşlik ettiği, kayıt dışı belirli bir alıkoyma süresini içerir ve genellikle de ölümlü sonuçlanır. Bu nedenle çoklu ve ardışık ihlallere yol açar. TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre:

- 6 Ağustos 2019 tarihinde Ankara'da kaçırılan Yusuf Bilge Tunç'tan halen haber alınamamaktadır.
- 29 Aralık 2020 tarihindeki zorla kaçırılan ve yakınlarının akıbeti hakkında haber alamadığı Galip Küçüközyiğit'in 14 Eylül 2021 tarihinde cezaevinde olduğu öğrenildi.
- 2021 yılında 16 kişi kaçırılmış veya 1 kişi de kaçırılmaya çalışılmıştır. 20 Ocak 2021 tarihinde İstanbul'da kaçırılan bir kişi 26 Ocak 2021 tarihinde gözleri kapalı bir şekilde serbest bırakılmıştır.

Diğerlerinin tamamı ise aynı gün içinde serbest bırakılmıştır. Bu kişilerden en az 11'i işkence ve diğer kötü muameleyle maruz kalmıştır.

- 2022 yılı ilk beş ay içinde biri kaçırma girişimi olmak üzere en az 3 kişi kaçırılmıştır. Ayrıca son yıllarda üniversite öğrencileri, gazeteciler ve politik aktivistler başta olmak üzere kişilerin kayıt dışı biçimde gözaltına alınarak baskı ve tehdit yöntemleriyle ajanlık dayatmasına maruz bırakıldığı uygulamalarda kaygı verici bir artış görülmektedir.
- İHD'ye yapılan başvurular ve elde edilebilen diğer verilere göre 2021 yılı içinde 190 kişinin ajanlaştırma ve tehdide maruz kaldığı tespit edilmiştir.

4) Hapishanelerde İşkence ve Kötü Muamele

Siyasal iktidarın hukuku bir baskı ve sindirme aracı olarak kullanmasının sonucunda hem hapishane nüfusunda yıllar içinde büyük bir artış yaşanmıştır hem de kapasitenin çok üzerinde tutuklu ve hükümlü bulunmaktadır.

Adalet Bakanlığı'nın verilerine göre 2005 yılında cezaevlerinde bulunan tutuklu ve hükümlü sayısı 55.870 tir. 31 Mayıs 2022 tarihi itibari ile toplam kapasitesi 275.843 olan 384 ceza infaz kurumunda toplam 317.368 tutuklu ve hükümlü bulunmaktadır. Bu sayıya 7242 Sayılı Kanun gereği covid-19 iznine ayrılan hükümlüler dahildir.

Görüldüğü gibi 17 yıl içinde tutuklu ve hükümlü sayısı yaklaşık beş buçuk misli artmıştır. 31 Mayıs 2022 tarihi itibariyle de cezaevlerinde kapasite fazlası olarak 41.525 tutuklu ve hükümlü bulunmaktadır.

Kaldı ki yıl içinde yapılan giriş ve çıkış kayıtlarına bakıldığında hapishanelerde çok daha yoğun bir nüfus hareketliliği olduğu görülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre 2020 yılında ceza infaz kurumlarına 258.401 kişinin hükümlü statüsünde giriş kaydı yapılırken aynı dönemde 361.870 kişinin hükümlü statüsünde çıkış kaydı yapılmıştır.

Ayrıca 30 Nisan 2021 tarihi itibariyle Türkiye genelinde denetimli serbestlik kapsamında 432.554 kişi bulunmaktadır. Bu sayıyı hapishanelerde bulunan tutuklu ve hükümlülerin sayısı ile topladığımızda özgürlüklerinden mahrum bırakılmış yurttaş sayısı yaklaşık 749.922 kişiye ulaşmaktadır. Bu da diğer dolaylı gözetim/denetim araçlarını bir yana bıraktığımızda yaklaşık her yüz yurttaştan birinin doğrudan/çıplak gözetim altında olduğu anlamına gelmektedir.

Son dönemlerde keyfi bir şekilde başvuru ev hapsi dahil adli kontrol tedbirleri sıradan ve rutin uygulamalar haline gelmiştir. Aslında bu tür tedbirler tutuklanmayı gerektiren koşulların varlığı halinde, şüpheliye/sanığa daha hafif nitelikte bir tedbir uygulamak amacıyla tutuklamaya alternatif olarak düzenlenmişlerdir. Ancak yürürlüğe girdiği 1 Haziran 2005 tarihinden bu yana, özellikle de son dönemde 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda yapılan çeşitli değişiklikler sonucunda tutuklamanın tamamlayıcısı ve devamı niteliğinde tedbirler haline gelmiştir.

2021 ve 2022 verileri henüz kamuoyu ile paylaşılmadığı için bu hareketliliğin ulaştığı boyutu tam olarak bilemiyoruz. Bununla birlikte tüm bu tespit ve veriler, hapsetmenin siyasal iktidar açısından asli bir yönetme tekniği haline geldiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Diğer yandan var olan yapısal sorunlar, etkin ve bağımsız izleme mekanizmalarının bulunmaması ve son dönemde Covid-19 salgını gerekçesiyle yapılan kısıtlamalar ve alınan tedbirler hep birlikte değerlendirildiğinde hapishanelerde yaşanan insan hakları ihlalleri iyice görünmez hale gelmiştir.

Türkiye’de hapisaneler, her dönem işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarının yoğun olarak yaşandığı mekanlar olmuştur. Özellikle 2015 Temmuz’unda Türkiye’nin yeniden çatışma ortamına girmesiyle başlayan, daha sonra askeri darbe girişiminin bastırılması ve ardından OHAL ilan edilmesiyle devam ederek günümüze varan süreçte hapisanelerde tutuklu ve hükümlülere yönelik işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarında olağanüstü düzeyde artışlar yaşanmaktadır.

- İHD Dokümantasyon Birimi’nin verilerine göre 2021 yılında hapisanelerde işkence ve kötü muameleyle uğradığını iddia eden mahpus sayısı 1414 kişidir.
- Hapishanelere girişten itibaren çeşitli nedenlerle (çıplak arama, kelepçeli muayene, ayakta tekmil vererek sayım gibi) uygulanan kaba dayak, her türden keyfi muamele ve keyfi disiplin cezaları, hücre cezaları, sürgün ve sevkler yakın tarihte görülmedik boyutlara ulaşmıştır.
- Hapishanelerden kısıtlı olarak edinilen bilgi ve şikayetler salgın koşullarında mahpusların, sağlığa, yiyecek ve suya, hijyen malzemelerine erişimde yaşadıkları ihlallerin işkence ve diğer kötü muamele niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır.
- Sağlık hizmetine erişimin kısıtlanması, cezaevi reviri ziyaret hakkının reddedilmesi, Adli Tıp Kurumu’na, adliyeye ve hastaneye götürülürken kelepçe takılması dâhil kötü muamele uygulamaları, mahpusların sağlık sorunlarının zamanında ve etkili bir şekilde çözülmemesi, uzun bir süredir devam eden bir başka sorun alanıdır. Özellikle son dönemde tedavilerini zorlukla sürdüren mahpusların büyük bir çoğunluğunun başka cezaevlerine sürgün edilmesi sağlık hizmetine erişim hakkına önemli ölçüde zarar vermiştir. Covid-19 salgınına karşı alınan önlemlerin yetersizliği ile birlikte sağlığa erişim konusunda yaşanan kısıtlamalar hapisanelerin önemli bir sorunu olan hasta mahpuslarını durumunu daha da ağırlaştırmaktadır. Bu kişilerin karşı karşıya olduğu sağlık hizmetine yeterli erişim sağlayamama, Adli Tıp Kurumu’nun bağımsız olmaması dâhil, bağımsız ve nitelikli tıbbi değerlendirme raporu alamama gibi sorunların yanı sıra Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunu’nda 28 Haziran 2014 tarihli “toplum güvenliği bakımından ağır ve somut tehlike oluşturmayacağı değerlendirilen” şeklindeki değişiklikte yer alan “toplum güvenliği” ibaresi, hasta mahpuslar için “kesin hayati tehlike teşkil ettiği” yönünde raporlar verilmiş olsa bile, mahpusların salınmalarını bütünüyle keyfiyete bağlamıştır.
- En son 29 Nisan 2022 tarihinde güncellenen İHD verilerine göre toplam 651’i ağır olmak üzere 1517 hasta mahpus bulunmaktadır.
- TİHV Dokümantasyon Merkezi’nin tespit edebildiği kadarıyla 2021 yılında hapisanelerde en az 29 mahpus COVID-19, diğer hastalıklar, intihar, şiddet, ihmal vb. gerekçelerle yaşamını yitirmiştir. Bu ölümlerin önemli bölümü için şüpheli olduklarına dair iddialar olmasına rağmen bilgimiz dahilinde etkin soruşturma süreçleri bulunmamaktadır.

Son olarak 11 Nisan 2022 tarihinde Silivri Hapishanesi’nde tutulu bulunan Ferhan Yılmaz isimli mahpusun ölümü ile ilgili olarak kamuoyuna yansıyan bilgiler, ses kayıtları, fotoğraflar, mahpus yakınlarının açıklamaları ve insan hakları heyetlerinin raporlarına yanı sıra Cumhuriyet Savcılığı’nın soruşturma başlatıldığına dair açıklamasına rağmen usulüne uygun ve hızlı şekilde etkili bir soruşturma yürütülmemiştir. Söz konusu olaya karışan görevlilerin halen açığa alınmamış olması, resmi makamların olaya dair tatmin edici bir açıklama yapmayıp iddiaları yalnızca reddetmesi, olayda adı geçen 10 mahpusun alelacele 10 ayrı hapisaneye sevk edilmiş olması, hapishane idaresinin kurumlarımızın da içinde yer aldığı Marmara Bölgesi Hapishane İzleme Heyeti’nin görüşme talebine olumsuz cevap vermiş olması hapisanelerin sivil izleme heyetlerinin inceleme ve denetimine açık hale getirilmesi zorunluluğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.

- İHD Dokümantasyon Birimi'nin tespit edebildiği kadarıyla 2021 yılında hapisanelerde en az 38 mahpus şüpheli bir şekilde yaşamını yitirmiştir.
- 2000 yılından bu yana uygulanmakta olan ve tutuklu ve hükümlülerin fiziksel ve psikolojik bütünlüklerinin ciddi şekilde zarar görmesine neden olan tek kişi ya da küçük grup izolasyon/tecrit uygulamaları çözülemeyen kronik bir soruna dönüşmüştür. Adalet Bakanlığı'nın 10 tutuklu ve hükümlünün haftada 10 saat bir araya gelerek sosyalleşmesini öngören 22 Ocak 2007 tarihli genelgesi (45/1) bile yürürlükte olmakla birlikte uygulanmamaktadır. Bir kez daha Avrupa İşkencenin ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Komitesi'nin (CPT) *"Tutukevlerindeki mahkumların günün makul bir kısmını (sekiz saat veya daha fazla) hücreleri dışında, belirli amacı olan ve değişen faaliyetler yaparak geçirmeleri hedeflenmelidir. Doğal olarak, hüküm giymiş mahkumların bulunduğu kurumlardaki programlar daha da uygun olmalıdır."* şeklinde ifade edilen standart ilkesini hatırlatmakta yarar olacaktır.
- İzolasyon uygulamasının özel bir biçimi İmralı Hapishanesi'nde yaşanmaktadır. 2011 yılından bu yana kesintisiz devam etmekte olan aile ve avukat görüş yasakları 2019 yılında üç kez, 2020 yılında bir kez (3 Mart 2020 tarihinde) yapılan aile ve 2019 yılında beş kez yapılan avukat görüşmelerine rağmen halen sürmektedir. CPT'nin Türkiye hapisanelerine yaptığı 2017 ve 2019 yılı ziyaretleri sonucu açıkladığı raporlarındaki tavsiyelere uyulmadığı anlaşılmaktadır.

5) Mevzuatta İşkence ve Diğer Kötü Muamele Yasağı ve Usul Güvenceleri

- 2005 yılından bu yana değişik dönemlerde mevzuatta işkence yasağının mutlaklığını zedeleyecek pek çok olumsuz düzenleme yapılmıştır. 2015 Temmuz ile başlayan süreçte birlikte, bilhassa da OHAL döneminde, bu mevzuat değişiklikleri sistematik bir hal almıştır. Bu yaklaşım OHAL uygulamasına son verildikten sonra dahi sürdürülmektedir.
- İşkencenin önlenmesinde önemli bir rolü olan ancak yıllardır uygulamada büyük ölçüde ihmal edilen kişiye gözetim hakkında bilgilendirme, üçüncü taraflara bilgi verme, avukata erişim, hekime erişim, uygun ortamlarda uygun muayenelerin gerçekleştirilmesi ve usulüne uygun raporların düzenlenmesi, hukukilik denetimi için süratle yargısal makama başvurulabilme, gözetim kayıtlarının düzgün tutulması, bağımsız izlemelerin mümkün olması başlıklarında toplanabilecek usul güvenceleri, OHAL sürecinde KHK'lar ile yapılan yasal düzenlemeler sonucu önemli ölçüde tahrip olmuştur. Bu tahribatın etkileri bugün de devam etmektedir.
- 14 Temmuz 2016 tarihinde çıkarılan 6722 sayılı kanuna göre operasyonlara katılan askeri personelin işkence ve diğer kötü muamele iddialarına yönelik soruşturulması özel izin prosedürüne tabi kılınmış, geriye dönük olarak cezasızlık zırhı tesis edilmiştir. Keza OHAL Kararnamesi ile OHAL ile ilgili işlerde karar veren ve görev alan kişilerin bu görevleri nedeniyle hukuki, idari, mali ve cezai sorumluluklarının olmayacağı düzenlenmiş, mutlak dokunulmazlık getirilmiştir.
- 28 Temmuz 2021 tarihli Resmi Gazete' de yayımlanan "Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" başlıklı düzenleme ile fiili OHAL anlamına gelen ve 12 günlük gözetim süresi dahil pek çok OHAL uygulamasını içeren 7145 Sayılı Kanun bir yıl daha uzatılmıştır.
- Covid-19 salgınının yarattığı tehdit öne sürülerek hızla TBMM'den geçirilen ve 15 Nisan 2020 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren, "7242 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin

İnfazı Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapan Kanun” ile başta işkence yasağı ihlali olmak üzere çok sayıda insan hakları ihlalinin cezasız kalmasının yolu açılmış oldu.

Düzenlemede “kasten öldürme ve işkence” suçu kapsam dışında bırakılmakla birlikte “kasten yaralama sonucunda ölüme sebebiyet verme” ve “taksirle ölüme sebebiyet verme” suçlarından hüküm giyenlerin koşullu salıverme oranları indirilmiş ve denetimli serbestlik hükümlerinden kolaylıkla yararlanmaları sağlanmıştır. Bu ise, hukuka aykırı biçimde güç kullanarak yaşama hakkı ihlaline yol açtığı için hüküm giyen veya giyme ihtimali olan çok sayıda kolluk görevlisinin kısa süre içinde özgürlüğüne kavuşması anlamına geliyor.

Ceza indiriminden faydalanacaklar arasında; Gezi Parkı eylemlerinde orantısız ve hukuka aykırı güç kullanarak ölüme sebebiyet verdikleri için ceza alan failer ile Soma, Ermenek maden faciaları, Aladağ yurt yangını, Çorlu ve Ankara tren kazaları davalarında taksirle ölüme sebebiyet verme suçunda hüküm giyenler de bulunuyor.

Uygulamada cezasızlık sistematığının bir sonucu olarak işkence suçu işleyen kolluk görevlileri hakkında genellikle daha hafif ceza gerektiren “kasten yaralama” suçundan dava açılmaktadır. Bu düzenleme ile işkence suçu da kapsam dışı bırakılmış ve böylelikle cezasızlık iyice pekiştirilmiş olmaktadır.

İnfaz hakimliğinin yetki ve görevleri genişletilmiş, yürürlükteki mevzuatın mahkemelerin yetki alanına bıraktığı “cezanın infazı, zamanaşımı, koşullu salıverme, denetimli serbestlik, açık ceza infaz kurumuna geçiş, disiplin cezalarına itiraz vb.” birçok hususta karar alma, onay ve itiraz süreçleri gibi yetkiler İnfaz Hakimliği’nin yetki alanına alınmıştır. Öte yandan mahpusların haklarının keyfi olarak engellenmesine yol açabilecek pek düzenleme de bu yasanın içine yerleştirilmiştir.

- TBMM Genel Kurulu’nda kabul edildikten 18 Haziran 2020 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 7245 sayılı Çarşı ve Mahalle Bekçileri Kanunu ile bekçilere zor ve silah kullanma; kamu düzenini bozacak mahiyetteki gösteri, yürüyüş ve karışıklıkların önlenmesi amacıyla genel kolluk kuvvetleri gelinceye kadar önleyici tedbirleri alabilme; makul bir gerekçeyle durdurma; kimlik veya diğer belgeleri isteyebilme; kişinin şüphe uyandırması durumunda üst araması yapabileme; araçlarının görünmeyen bölümlerinin açılmasını isteyebilme vb. yetkilerin verilmesi “yaşam hakkı” ve “kişi güvenliği” ihlallerinde 2007 yılında Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu’nda yapılan değişiklikler sonrasında yaşanan benzer bir şekilde artış yaşanması ve “mutlak işkence yasağı” ihlallerin daha da yaygınlaşacağı kaygısına yol açmaktadır.

- Kolluk güçlerine bir dış tehlike anında kullanılması gereken ağır silahları toplumsal olaylarda kullanma yetkisinin veren “Türk Silahlı Kuvvetleri, Millî İstihbarat Teşkilatı, Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM) Taşınır Mal Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik” 6 Ocak 2021 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmelik aracılığı ile sadece TSK’de olması gereken ağır silahların ülke içindeki yerleşim birimlerinde kullanılması halinde bunun yurttaşlar, diğer canlılar, doğal ve kültürel mekânlar üzerinde kaçınılmaz olarak yol açabileceği tahrip edici etki ve sonuçlarını tahayyül etmek bile son derece kaygı vericidir. Bu yönetmeliğin yürütmesinin durdurulması ve iptali için İHD tüzel kişiliği ve dernek başkanı gerçek kişi olarak Danıştay’a dava açmış, Danıştay açılan davayı menfaat yokluğu nedeni ile usulden red etmiştir. Dava bireysel başvuru yolu ile AYM’ye taşınmıştır. Böylesi önemli bir konuda Danıştay’ın davayı bakmaktan çekinmesi siyasi iktidarın yargı üzerindeki vesayetini göstermektedir.

7242 Sayılı Kanun ile İnfaz Kanunu değiştirilmiş ve bu kanunu uygulamaya koyan yönetmelik 1 Ocak 2021’de yürürlüğe girmiş idi. Bu yönetmeliğin yürütmesinin durdurulması ve iptali için İHD tüzel kişiliği tarafından Danıştay’a açılan dava ise halen devam etmektedir.

- 25 Haziran 2021 tarihinde Resmi Gazete’ de yayımlanarak yürürlüğe giren “Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun” da mahpusların iletişim hakkını (mektup, faks ve telgraflar gibi iletişim araçları aracılığı ile haberleşmelerin kaydedilmesi ve görüşmelerinin dinlenmesi ve kaydedilmesi gibi) kısıtlayan düzenlemeler bulunmaktadır.

- 21 Eylül 2021 tarihli Resmi Gazete’ de yayımlanarak yürürlüğe giren “Hükümlü ve Tutuklulara Yakınlarının Ölümü veya Hastalığı Nedeniyle Verilebilecek Mazeret İzinlerine Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik” ile birlikte mahpusların yakınlarının cenazesine katılmaları için hapisane idaresinin önerisinin aranması düzenlenmiştir. Yas hakkının mahpusların da temel hakkı olmasına karşın uzun yıllardır Cumhuriyet Savcısı tarafından karar verilen, yani yargısal bir pratik olan cenazeye katılma kararına yönetmelikle idare bariyeri konulması keyfi kararların artmasına sebep olabilecek bir düzenlemedir.

- 12 Kasım 2021 “Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik”te “çıplak arama” sözcükleri yerine “detaylı arama” sözcüklerine yer verilmiştir. Eski (29 Mart 2020 tarihinde yürürlüğüne girmiş olan) ve yeni düzenlemeler arasında bazı nüanslar olsa da bu durumun pratikte bir değişiklik yaratmayacağı açıktır. Zira yalnızca kavramlar değişmiş, uygulana gelen fiili önleyen bir düzenleme yapılmamıştır. Bir kez daha çıplak arama uygulamalarının ölçülülük, yasallık ve gereklilik ilkeleri dışına çıkarılarak işkence uygulamasına dönüştürülmekte olduğunu ifade etmeliyiz.

Gerek eski gerekse de yeni düzenlemede yer verilen “Beden çukurlarındaki arama, cezaevi tabibi tarafından yerine getirilir” ibaresi ise hiçbir şekilde kabul edilemez. En son 2016 yılında gözden geçirilen ‘Mahkumlarda Beden Aramalarıyla ilgili Açıklama’ sında Dünya Tabipleri Birliği de “Beden boşluğu aramalarına hekim katılımı ancak istisnai durumlarda sağlanmalıdır. Böyle durumlarda arama görevi hekimin tıbbi hizmet görevinden ayrı tutulmalıdır.” ifadesine yer verilmiş, yanı sıra da “zorla aramanın etik açıdan kabul edilemezliği” açıkça vurgulamıştır.

6) Uluslararası Önleme Mekanizmalarının Raporlarına Yansıyan Türkiye’nin İşkence Gerçeği

Yukarıda sıraladığımız veriler ile ifade etmeye çalıştığımız Türkiye’nin işkence gerçekliği uluslararası mekanizma ve organlar tarafından hazırlanan raporlarda tüm çıplaklığı ile dile getirilmektedir. Ancak, Anayasa başta olmak üzere hiçbir yasa, kural ve normla kendini sınırlandırmak istemeyen siyasal iktidar, uluslararası önleme ve denetleme mekanizmaları tarafından yapılan eleştiri ve uyarıları dikkate almamaktadır.

- 14-16 Eylül 2021 tarihlerinde gerçekleştirdiği toplantısı için Avrupa Konseyi (AK) Bakanlar Komitesi’ne TİHV, İHD ve Hafıza Merkezi olarak birlikte yapılan Kural 9.2 Bildirimi kapsamındaki "Batı ve Diğerleri" dosyasının öyküsü uluslararası mekanizmaların eleştiri ve uyarılarına yaklaşımın özel bir örneğini oluşturmaktadır. Bu kapsamda güvenlik güçleri tarafından 1993-2011 yılları arasında işlenen öldürme, işkence ve diğer kötü muamele ve orantısız güç kullanma eylemleriyle (yakalama, gözaltı ve ifade işlemleri ile barışçıl gösterilere müdahale sırasında işlenenler dahil) ilgili soruşturmaların, kovuşturmaların ve disiplin süreçlerinin etkisizliğiyle ilgili verilen AİHM kararlarının (AİHS 2. ve 3. maddelerinin usulden ihlal edildiğine hükmedilen kararlar) iç hukukta infazı süreci AK Bakanlar

Komitesi tarafından denetlenmektedir. AIHM tarafından verilen ilk kararın üzerinden 18 yıl geçmesine karşın henüz somut bir adım atılmadığı için izleme süreci halen devam etmektedir.

- 1987 yılında Avrupa İşkencenin ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Sözleşmesi kapsamında kurulan Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi (CPT), yargı dışı proaktif bir mekanizma olarak Konsey üyesi ülkelerde işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarını önlemeye çalışır. CPT, önlemeye yönelik işlevini iki tür ziyaretle, düzenli ve özel amaçlı (ad hoc) ziyaretlerle gerçekleştirmektedir. Düzenli ziyaretler, üye devletlere belirli aralıklarla yapılmaktadır. Özel amaçlı ziyaretler ise, Komite'nin "mevcut şartlar altında gerek duyduğu" durumlarda düzenlenmektedir. CPT, yaptığı her ziyaretten sonra işkence ve kötü muamele konusundaki tespitlerini, tavsiyelerini ve diğer önerilerini içeren bir rapor hazırlar. Komitenin ziyaret raporu ziyaret edilen devlet tarafından izin verilmediği sürece gizlidir.

CPT, Türkiye'ye 29 Ağustos – 6 Eylül 2016, 4 – 13 Nisan 2018 ve 6 – 17 Mayıs 2019 tarihlerinde üç kez "özel amaçlı/ad-hoc" ziyaret ve 10 – 23 Mayıs 2017 ile 11 - 25 Ocak 2021 tarihlerinde ise iki ayrı "periyodik/düzenli" ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretler sırasında yaptığı gözlem, tespit ve tavsiyelerini içeren tamamlanmış raporlardan 10 - 23 Mayıs 2017 tarihli dönemsel ziyareti ile 6 - 17 Mayıs 2019 tarihli "özel amaçlı/ad-hoc" ziyaretinin raporları Türkiye'nin izin vermesi üzerine 5 Ağustos 2020 tarihinde yayınlanmıştır. Yayınlanan her iki raporda da yer alan tavsiyelere esas olarak uyulmadığı anlaşılmaktadır. Diğer üç raporun yayınlanmasına hükümet tarafından hâlâ izin verilmemesi ise siyasal iktidarın işkence konusundaki hassasiyetin düzeyini göstermesi bakımından önemlidir.

İşkencenin önlenmesi doğrultusunda devletlerin ciddiyet ve kararlılığının bir göstergesi olarak CPT'nin yaptığı ziyaretlerin ardından hazırlanan raporların otomatik olarak (devletin izin vermesi beklenmeden) yayınlanmasını öngören ve Avrupa Konseyi üyesi 12 devlet tarafından onaylanan yeni düzenlemeyi ise Türkiye bırakın onaylamayı gündemine bile almamıştır.

- Avrupa Parlamentosu'nun 19 Mayıs 2021 tarihinde bağlayıcılığı bulunmayan tavsiye kararı niteliğinde kabul edilen 2019-2020 yılları için hazırladığı Türkiye raporunda işkencenin önlenmesi konusunda da benzer önerilere yer verilmiştir.

- Evrensel Periyodik İnceleme Mekanizması (EPİM), BM Üyesi 193 ülkede insan haklarının durumunun periyodik olarak (beş yılda bir) BM İnsan Hakları Konseyi (İHK) bünyesinde incelendiği/gözden geçirildiği halen en kapsamlı uluslararası insan hakları izleme mekanizmasıdır. Türkiye'nin bu kapsamdaki üçüncü tur incelemesi 28 - 30 Ocak 2020 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Periyodik inceleme kapsamında BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nce hazırlanan rapora dayalı olan konu başlıklarından biri de işkencedir. Raporda Türkiye'deki işkence gerçeği kapsamlı bir biçimde ele alınmış, yapılan eleştiri ve tavsiyeler yetkililere iletilmiştir.

7) Ulusal Önleme Mekanizması İşlevini Yerine Getirmeyen Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu

İşkencenin önlenmesinde etkili ve önemli bir araç olan 'Ulusal Önleme Mekanizması' nın işlevlerini yerine getirmek üzere yetkilendirilmiş olan Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'na (TİHEK) yönelik eleştirilerimizin zeminini oluşturan sorunlarda 2021 yılı itibarıyla da hiçbir değişiklik olmamıştır.

12 Aralık 2019 tarihinde yayınlanan Birleşmiş Milletler İşkenceye Karşı Alt Komite'nin raporunda ve 28 - 30 Ocak 2020 tarihlerinde gerçekleşen Birleşmiş Milletler Evrensel Periyodik İnceleme kapsamında

yapılan eleştiri ve önerilere karşın TİHEK'i OPCAT ve Paris Prensipleri ilkelerine uyumlu hale getirecek, yapısal, işlevsel ve mali açılardan bağımsızlığını güvence altına alacak hiçbir somut adım atılmamıştır.

Kurumun yayımladığı ziyaret raporlarında ise ilke ve yöntem hataları bulunmaktadır. TİHEK 2021 yılında 10, bu yıl ise 19 Haziran 2022 tarihine kadar 12 rapor yayınlamıştır. Söz konusu raporlar değerlendirildiğinde alıkoyma yerlerine yapılan önleyici ziyaretlerin, asgari standartlara sahip olmadığı, ziyaretlerin yalnızca şekli olarak yerine getirildiği anlaşılmaktadır.

Kurumun, özellikle 2015 yılı sonrasında Türkiye'de meydana gelen çatışmalı ortam sırasında ve askeri darbe teşebbüsü sonrası ilan edilen OHAL döneminde yaygın ve yoğun olarak yaşanan insan hakları ihlallerine karşı etkili bir izleme ve soruşturma gerçekleştirilmemiş olması da işlevsizliği bakımından önemli bir göstergedir.

İşlevsizliğe dair bir başka önemli gösterge ise Covid-19 salgını sürecinde, Kurumun web sitesine BM organlarının bazı açıklamalarından özetler koymak dışında, salgın nedeniyle son derece büyük riskler barındıran cezaevlerine ve diğer alıkonulma mekanlarına dair somut olarak hiçbir girişimde bulunmamış olmasıdır.

8) Cezasızlık Kültürü

İşkencenin ülkemizde bu boyutta olmasının en temel nedeni işkence yasağının mutlak niteliği ile bağdaşmayan çok ciddi bir cezasızlık kültürünün varlığıdır. Bu kültürün güçlenmesinde ve yaygınlaşmasında birincil etken ise cezasızlığın bir devlet politikası olmasıdır. Yıllardır her düzeyden devlet ve hükümet yetkilisi, kolluk güçleri tarafından uygulanan şiddeti koruyan hatta teşvik eden ve işkenceyi meşrulaştıran söylem ve davranışlar içinde olmuştur. Son dönemlerde bu tür söylem ve davranışları daha da öne çıkaran siyasi iktidar, aynı zamanda mevzuatta yaptığı düzenleme ve değişiklikler ile cezasızlığı "güvence" altına almaya çalışmaktadır.

Hal böyle olunca, işkence yapan kamu görevlilerinin ve işkence iddialarının resen soruşturulmaması, yapılan soruşturmanın etkin ve bağımsız olmaması, işkence yapan kamu görevlilerinin yargılanması için izin sistemine başvurulması, ceza ertelemeleri, savcı ve yargıçların öznel ve tarafsızlıktan uzak zihniyet yapıları gibi cezasızlığa yol açan nedenleri konuşulamaz, tartışılmaz hale gelmektedir.

Bunun aksine işkence ve kötü muamele iddialarını gündeme getiren gazetecilere, avukatlara ve insan hakları savunucularına adli soruşturma ve kovuşturmalar açılmaktadır. Bunun somut bir örneği geçtiğimiz yıl İzmir'de yaşanmıştır. 3 Şubat 2021 tarihinde yapılmak istenen barışçıl toplantıya şiddet kullanarak müdahale eden kolluk güçleri çok sayıda kişiyi işkence uygulayarak gözaltına aldı. Toplantı alanında gözlemci olarak bulunan, aralarında TİHV çalışanı Aytül Uçar'ın da olduğu altı insan hakları savunucusu kolluk güçlerine sözlü uyarılarda bulunarak başta işkence olmak üzere yaşanan hak ihlallerini önlemeye çalışmışlardır. Hak savunucularının tanıklığından ve uyarılarından rahatsız olan kolluk güçleri, davranışlarını değiştirip başvurdukları işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarından vazgeçeceklerine, hak savunucularını hukuka aykırı bir şekilde gözaltına almışlar, daha sonra da gerçeğe aykırı tutanaklar ve raporlar hazırlayarak haklarında dava açılmasını sağlamışlardır. Bu davalar halen sürmektedir.

Bir başka örnek ise teoride ülkede demokrasinin en önemli denetim kurumu olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) işkence ve kötü muamele iddialarına ilişkin verilen soru ve araştırma önergelerinin, söz konusu önergelerde geçen işkence sözcüğü "yaralayıcı oluğu" gerekçesiyle reddedilmesidir.

İşkence suçunun kovuşturulması için yasadaki muğlaklık yerini korumaktadır. İşkence suçu nedeniyle yapılan suç duyurusu başvuruları ya çeşitli gerekçeler ile takipsizlikle sonuçlanmakta ya da daha az cezayı öngören ve zamanaşımına tabi olan 'basit yaralama', 'zor kullanma sınırının aşılması' ya da 'görevi kötüye kullanma' suçlarından soruşturulmaktadır.

Öte yandan yukarıda aktarılan örnekte olduğu gibi işkence yapan kolluk görevlileri hakkında bir şikâyetle bulunulması, soruşturma ya da dava açılması halinde işkence görenler hakkında derhal "memura hakaret etmek, mukavemet etmek, bu sırada yaralamak, kamu malına zarar vermek" gibi gerekçelerle karşı davalar açılmaktadır. İşkenceciler aleyhine açılan davalar cezasız kalırken işkence görenler aleyhine açılan davalar kısa sürede ağır cezalar ile sonuçlanabilmektedir. Nitekim Adalet Bakanlığı'nın verilerine göre 2020 yılında Cumhuriyet Savcılıkları tarafından 'kamu görevlisine direnme' suçunu oluşturan TCK'nın 265. Maddesinden 34.972 kişi hakkında soruşturma başlatılmış, bunlardan 26.628'i hakkında kamu davası açılmıştır. Buna karşın aynı yıl içinde işkence suçunu düzenleyen TCK'nın 94. Maddesinden 887 kişi hakkında soruşturma başlatılırken sadece 102 kişi hakkında kamu davası açılmıştır. Adalet Bakanlığının 2021 yılı istatistiklerinde ise direnme suçunun da ağırlıklı olarak yer aldığı kamu idaresinin güvenilirliğine karşı suçlar bölümünde 52.325 kişiye dava açıldığı, buna karşı işkence ve eziyet suçundan ise 866 dava açıldığı anlaşılmaktadır. Kısacası işkence ile kamu görevlisine direnme suçlarından açılan davalar arasındaki bu denli büyük fark, cezasızlığın boyutlarını ve sistematik bir politika olarak sürdürüldüğünü açıkça göstermektedir.

İnsan Hakları Derneği (İHD) – Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV)